

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR PEDAGOGIK, KOMMUNIKATION OCH LÄRANDE

Läromedel i etikundervisning

- Tillämpad etik på omvårdnadsprogrammet

Carl Mellgren
och
Johan Sandström

Uppsats/Examensarbete: 15 hp
Program och/eller kurs: Korta lärarprogrammet
Nivå: Kandidat
Termin/år: Ht/2010
Handledare: Filip Radovic
Examinator: Felix Larsson

Abstract

Uppsats/Examensarbete: 15 hp

Program och/eller kurs: Korta lärarprogrammet

Nivå: Kandidat

Termin/år: Ht/2010

Handledare: Filip Radovic

Examinator: Felix Larsson

Rapport nr: HT10-1040-01

Nyckelord: Etikundervisning, omvårdnadsprogrammet, tillämpad etik.

Syfte: Det vi kommer att göra i uppsatsen är att problematisera läromedlen som används på OP i kursen ”Etik och livsfrågor”. Frågan är hur läromedlen handskas med tillämpad etik. Ger de eleven de verktyg som behövs för deras framtida yrke? Är de verktygen de ger det mest rimliga att använda sig av för att hantera etiska konflikter? Vidare frågar vi oss som blivande lärare: Är framställningen pedagogisk så att eleven förstår relevansen för yrket? De här frågeställningarna hänger samman på följande sätt: Om läromedlen brister i det pedagogiska då förlorar man elevens möjlighet att förstå etik som någonting som har med det kommande yrket att göra. Detta innebär att eleven inte kan ta till sig eventuella verktyg från läromedlen för att hantera etiska konflikter.

Metod: Litteraturgranskning av läromedel i kursen ”Etik och livsfrågor” på Omvårdnadsprogrammet.

Resultat: Vad den här undersökningen påvisar att läromedlen är av god pedagogisk kvalitet. Däremot behövs det ytterligare ett alternativ som etisk beslutsmodell – koherensteori.

Förord

Den här uppsatsen är ett resultat av ett samarbete mellan en teoretiker och en praktiker. Johan Sandström är både undersköterska och sjuksköterska samt omvårdnadslärare och Carl Mellgren är filosofilärare. Johan har med sin kliniska erfarenhet bidragit med exemplen från vården som finns i uppsatsen. Han har även med sin kunskap och erfarenhet kunnat belysa hur det fungerar att arbeta i vården och vilka kunskap i etik som man bör besitta för att arbeta som undersköterska. Carl har som filosofilärare stått för det teoretiska stoffet som vad som är tillämpad etik, vilken tillämpad etik som kan vara lämplig som undersköterska och hur man kan arbeta fram en etisk beslutsmodell som kan användas i arbetet som undersköterska.

Carl Mellgren och Johan Sandström.

Göteborg 2011.

Innehållsförteckning

Inledning	5
Syfte, frågeställning och problemformulering	6
Bakgrund och tidigare forskning	7
Metod/material	9
Metod: Teoretiska definitioner för analys	10
Vad är tillämpad etik?	11
Tillämpad etik och undervisning.....	16
Filosofiska och pedagogiska poänger	18
Variabler för analysen	21
Teorins relevans eller irrelevans	21
Analys	22
Kursmål	22
Läromedel: Olivestam och Thorsén	23
Presentation av de etiska teorierna	24
Olivestam och Thorséns beslutsmodell.....	26
Läromedel: Ryberg.....	27
Presentation av de etiska teorierna	28
Rybergs beslutsmodell	30
Slutdiskussion	33
Referenslista	35

Inledning

Lena är undersköterska och arbetar på äldreboendet Svalan i Stockholm på en somatisk avdelning. Det är tungt att arbeta på Svalan. Just nu är arbetsbelastningen alldeles för hög. Sjukskrivningarna ökar och missnöjet likaså. Många av vårdtagarna har blivit äldre och sjukare. Lena drar sig för att gå till jobbet då hon vet hur besvärligt det är. Personalen har emellertid kommit på ett sätt att minska arbetsbördan genom att lägga vårdtagarna för dagen efter lunch. Det är inte uttalat att det ska vara så, men det blir en rutin som växer fram och som alla börjar följa. Vårdtagarna får bara vara uppe fyra timmar om dagen innan det är dags för läggning.

Det här exemplet är fiktivt, men så här kan det dessvärre se ut på äldreboenden runtom i landet. Det är en verklighet som kommer att möta många undersköterskor när de arbetar inom vården. Vardagen för en undersköterska är fylld av etiska dilemman som man ska hantera. En fråga som infinner sig när man reflekterar över detta är hur en undersköterska ska lära sig att hantera etiska dilemman på ett moraliskt tillfredsställande sätt?

På omvårdnadsprogrammet (OP), som är den obligatoriska utbildningen för att bli undersköterska vilket är det yrke inom vården som med flest anställda inom vården, läggs det särskild vikt vid etiska frågor. Det ingår i omvårdnadsprogrammets program mål och omvårdnadsprogrammet har även en särskild kurs som är obligatorisk i "Etik och livsfrågor". Men hur ska undervisningen i skolan se ut för att ge eleven verktyg till hjälp i det kommande yrket? Omvårdnadsprogrammet (OP) sätter etik i centrum. Programmet som mål att eleven ska: "[K]unna diskutera och ta ställning till etiska frågor och förhållningssätt som rör yrkesutövningen"¹. Vidare står det i program målen att: "Etiska aspekter spelar en särskild viktig roll och genomsyrar utbildningen som helhet."² Programmet har även kursen "Etik och livsfrågor" (100 p) som kärnämne. Vi också notera att skolan överlag och inte enbart OP styrs av olika etiska principer som regleras i Lpf94. Undersköterskor kommer att stöta på etiska dilemman konsekvent i sin profession. I vilken mån kan "Etik och livsfrågor" förbereda dem för det kommande yrket? Närmare bestämt kommer vi i den här uppsatsen att undersöka de läromedel som används i kursen.

¹<http://www.skolverket.se/sb/d/607/a/7758>. 2010-11-17.

²Skolverket, *Omvårdnadsprogrammet: Program mål, kursplaner, betygskriterier och kommentarer*, s. 9.

Syfte, frågeställning och problemformulering

Det vi kommer att göra i uppsatsen är att problematisera läromedlen som används på OP i kursen ”Etik och livsfrågor”. Frågan är hur läromedlen handskas med tillämpad etik. Ger de eleven de verktyg som behövs för deras framtida yrke? Är de verktygen de ger det mest rimliga att använda sig av för att hantera etiska konflikter? Vidare frågar vi oss som blivande lärare: Är framställningen pedagogisk så att eleven förstår relevansen för yrket? De här frågeställningarna hänger samman på följande sätt: Om läromedlen brister i det pedagogiska då förlorar man elevens möjlighet att förstå etik som någonting som har med det kommande yrket att göra. Detta innebär att eleven inte kan ta till sig eventuella verktyg från läromedlen för att hantera etiska konflikter.

Vad vi kommer att fokusera på är inte delen om livsfrågor som ingår i kursen utan etikdelen i kursen. Detta för att begränsa vår undersökning.

Som problem kan man ställa upp frågan om kursens läromedel och kursmål är relevant för det kommande yrket. Det finns som vi ska se en möjlighet att problematisera idén att man kan basera en praktisk-etisk utbildning på en teoretisk grund och om man kan undervisa i tillämpad etik genom enbart teori. Vidare vill vi även framföra ett annat alternativ att handskas med etiska konflikter, reflektivt ekvilibrium/koherensteori, än vad som finns med i läromedlen till ”Etik och livsfrågor”.

Varför väljer vi läromedel? Även om en bra lärare alltid bidrar med eget material för att öka förståelsen av sitt ämne är läromedel en grundläggande del i elevens kunskapsprocess. Vikten av att använda sig av rätt läromedel är en stor del av elevens förståelse för ämnet.

Vilka etiska konflikter är de vanligaste inom undersköterskans verksamhetsområde? Vi avgränsar vårt område till äldreården (eget boende på serviceboende och hemtjänst för det är där en stor majoritet av undersköterskorna är verksamma). De vanligaste konflikterna har med autonomi och integritet att göra. De konflikter som är vanliga är när vårdarnas intresse ställs mot vårdtagarens autonomi. Andra vanliga konflikter har att göra med när vårdtagarens autonomi ställs emot undersköterskans plikt att minimera lidande hos sina vårdtagare. Med autonomi avses i det här fallet flera olika saker:

- Patientens deltagande i vårdplaneringen
- Patientens självbestämmande över vardagliga saker som upp och nedstigande i säng, val av kläder, val av måltider och dylikt
- Patientens självbestämmande över medicinintag
- Patientens självbestämmande över deltagande i aktiviteter (promenader, pyssel, sång och musik och dylikt)
- Patientens självbestämmande över att få avsluta sitt liv när denne vill

Andra vanliga konflikter äger rum mellan vårdtagare, anhöriga och undersköterska. Anhöriga kan vilja att deras mamma/pappa ska bli vårdade på ett sätt, vårdtagare uttrycker sin vilja över hur de vill bli vårdade och undersköterskan har sin åsikt om hur vården ska gå till.

Är det som tas upp i läromedlen relevant för att ge den blivande undersköterskan de verktyg som behövs för att hantera och förhoppningsvis lösa etiska konflikter i yrkeslivet?

Bakgrund och tidigare forskning

För att bli undersköterska krävs det att man läst omvårdnadsprogrammet (OP). Ett av kärnämnen som ingår i programmet är kursen ”Etik och livsfrågor”. Alltså för att bli undersköterska krävs det minst godkänt i kursen. ”Etik och livsfrågor” är en kurs som utformades som ett projekt på OP i slutet av 1980-talet av Skolöverstyrelsen (nuvarande Skolverket). Valet stod mellan att ha en obligatorisk kurs i etik eller en kurs i kultur. Carl E. Olivestam³ tillsattes för att utföra en utvärdering på uppdrag av Skolöverstyrelsen. Och efter genomförd utvärdering beslutades att detta skulle bli en del av OP.⁴ Numera är ämnet obligatoriskt.

”Etik och livsfrågor” är dels en kurs i etik, dels en kurs som tar upp filosofiska och religiösa problem som livsåskådningsfrågor (meningen med livet och olika metafysiska frågor). Den normativa etiken ska enligt kursmålen vara kopplad till yrkets verksamhetsområde, liksom livsåskådningsfrågorna.

³ Senare läromedelsförfattare till en av böckerna som kommer att granskas.

⁴Den här informationen baserar sig på personlig kommunikation med Carl E. Olivestam (som arbetade med projektet) 2010-11-16 - 2010-11-17.

”Etik och livsfrågor” är en viktig kurs på OP. Kursen är 100 p. Detta kan jämföras med hur många poäng de andra kärnämnen har. ”Medicinsk grundkurs” är 100 p och ger den grundläggande anatomiska och fysiologiska kunskapen om människokroppen. ”Medicinsk grundkurs” är oerhört viktig för det kommande yrket. Jämförelsevis är det enbart en kurs som är större och det är ”Vård och omsorgsarbete” på 200 p. Vidare kan man också jämföra med en kurs som ”Psykologi A”, som enbart är på 50 p. Denna får anses som väldigt viktig då man ska arbeta med människor i utsatta situationer. ”Etik och livsfrågor” får således ses som en central del i utbildningen.

De som i de allra flesta fall håller i ”Etik och livsfrågor” är omvårdnadslärare eller lärare i social omsorg. Omvårdnadslärare har i grund och botten antingen en undersköterskeutbildning eller sjuksköterskeutbildning. Social omsorgslärare är socionomer eller har likvärdig utbildning. Enbart i två fall av de skolor vi varit i kontakt med har det varit ett ämnesövergripande samarbete med en religionslärare (Krokslätts gymnasium och Gullmarsgymnasiet). Det man har läst på sjuksköterskeprogrammet och socionomprogrammet vad gäller etik är bristfälligt enligt någon med en bakgrund i praktisk filosofi. Det skolorna förmodligen stödjer sig på när det gäller att etikundervisningen hålls av omvårdnadslärare/social omsorgslärare är att det i skolverkets program mål för omvårdnadsprogrammet står: ”Kursen ”Etik och livsfrågor” behandlar etiska riktlinjer, centrala etiska begrepp, värden och värdekonflikter med utgångspunkt från praktisk erfarenhet.”⁵ Således är den praktiska erfarenheten av stor vikt i styrdokumentet och det är även rimligt med tanke på att det handlar om tillämplig etik. Dock anser vi att för att kunna handskas med centrala etiska begrepp krävs det en bakgrund inom filosofi. Det vore önskvärt att en filosofilärare samarbetar med en omvårdnadslärare eller social omsorgslärare i kursen. Då får man både det teoretiska och det praktiska perspektivet i samverkan och kan förbereda eleverna på ett bra sätt.

Eftersom vår frågeställning handlar om huruvida läromedlen är relevanta för verksamhetsområdet (dvs. yrket undersköterska) kan det vara lämpligt att närmare precisera en undersköterskas arbetsuppgifter. Inom vården finns det en hierarki där läkare står högst upp, sjuksköterskor steget under och därefter kommer undersköterskor. Filosofen Helga Kuhse beskriver vårdens arbetsuppdelning på följande sätt: ”Läkare fattar beslut,

⁵Skolverket, *Omvårdnadsprogrammet: Program mål, kursplaner, betygskriterier och kommentarer*, s. 86.

sjuusköterskor verkställer dem [...] Sjuusköterskor vårdar patienter kontinuerligt och under lång tid och de är ofta på ett direkt sätt uppmärksamma på patientens behov och önskingar.”⁶ Vi vill tillägga att det finns en grupp som arbetar inom vården som träffar patienter oftare än både läkare och sjuusköterskor och dessutom mer intimt. Det är undersköterskan som tvättar, matar, byter inkontinensskydd och duschar patienten. Undersköterskan samtalar även med anhöriga och patienten frekvent. Man är kort och gott närmare patienten. Men däremot är det sjuusköterskan som står för det yttersta omvårdnadsansvaret. Med tanke på att Sveriges befolkning blir äldre och äldre kommer många av våra undersköterskor att arbeta inom äldreomsorgen.

Det finns även en annan skillnad mellan undersköterskor, sjuusköterskor och läkare. Läkare har etiska kommittéer och etiska råd som ska styra och utvärdera deras arbete. Sjuusköterskor har *Sjuusköterskornas etiska råd* som ska bidra med att kunskapen om etik inom vården⁷. Undersköterskor har däremot inget liknande som styr dem i yrkeslivet. Det enda de har som reglerar dem etiskt är de etiska principer som tas upp i Socialtjänstlagen (SoL) och Hälso- och sjukvårdslagen (HSL) som är att ”Vården skall ges med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans värdighet.”⁸ samt att vården ska bygga på: ”Respekt för patientens självbestämmande och integritet”⁹. I SoL kan vi utläsa de följande etiska principerna att äldre inom vård och omsorg ska: ”kunna åldras i trygghet och med bibehållet oberoende.” samt ”bemötas med respekt.”¹⁰

Dessutom ska eleverna vara minst godkända i kursen ”Etik och livsfrågor” på OP. Kursen är således särskilt viktig om man betänker att undersköterskor är den som dagligen arbetar närmast vårdtagaren och därigenom har ett stort ansvar för vårdtagarens dagliga livskvalitet.

Metod/material

Vårt primärmaterial, det vill säga det som vi kommer att granska, kommer att bestå av kursmålen för ”Etik och livsfrågor”, omvårdnadsprogrammets program mål, samt de två läromedelsböckerna: *Etik och livsfrågor i vård och omsorg* av Carl E. Olivestam och Håkan

⁶Kuhse, Helga, *Kvinnor, sjuusköterskor och etik*, s. 7.

⁷<http://www.swenurse.se/etik>. 2010-11-29.

⁸HSL (1982:763) 2§.

⁹HSL (1982:763) 2 a§.

¹⁰SoL (2002) .

Thorsén och *Etik och livsfrågor* av Lars Ryberg. Dessa böcker valdes genom att vi kontaktade 15 gymnasieskolor samt vuxenutbildningar och frågade vilka läromedel de använde sig av i sin undervisning. Svaret blev att de använde sig av någon av de två ovanstående böckerna. Båda böckerna riktar sig också till omvårdnadselever vilket man kan utläsa av förorden¹¹. De är också de enda utgivna läromedlen till kursen ”Etik och livsfrågor”

Det finns olika upplagor av Lars Rybergs *Etik och livsfrågor*. Vi kommer att behandla den tredje upplagan från 2003. Detta för att begränsa urvalet. Dessutom är det inte så stora skillnader mellan de olika upplagorna.

Vi har ingen avancerad metodik utan det vi kommer att göra i den här uppsatsen ligger i gränslandet mellan praktisk filosofi och pedagogik.

Metod: Teoretiska definitioner för analys

I det här avsnittet presenterar vi vår metod. Vi kommer att ta fram olika variabler som vi kommer att använda för att undersöka läromedlen.

Finns det en motsättning mellan teori och praktik på OP i de läromedel som används i kursen ”Etik och livsfrågor”? Är det relevant att kunna känna till de teoretiska begreppen eller blir man en bra undersköterska genom praktisk erfarenhet? Låt oss ta exemplet från vår inledning. Kan en nyexaminerad undersköterska som haft MVG i betyg i ”Etik och livsfrågor” hantera den här situationen? Låt oss kalla den här personen Niklas. Han har under kursen ”Etik och livsfrågor” uppvisat en förmåga att diskutera rationellt kring fiktiva vardagliga exempel från vården på ett teoretiskt plan på ett utmärkt sätt. Han har som slutbetyg i kursen fått MVG. Är Niklas mer kapabel att agera moraliskt i den här situationen än t ex Eva som arbetat i 23 år som vårdbiträde men som validerat upp utbildningen till undersköterska. Eva besitter inte alls samma teoretiska kunskaper som Niklas. Hon har däremot lång praktisk erfarenhet. Är det i sådana situationer som vårt inledande exempel presenterade mer viktigt med teoretisk kunskap än praktisk erfarenhet? Vad är det som är mest relevant för att kunna arbeta inom vården? Är det att man kan utgå ifrån en moralisk princip, granska relevanta fakta och sedan

¹¹Se förorden i Ryberg, Lars, *Etik och livsfrågor* och Olivestam, Carl, E. , Thorsén, Håkan, *Etik och livsfrågor*.

komma till en praktisk slutsats? Eller ska vårdens tillämpade etik läras ut på ett annat sätt? Vi vill presentera en alternativ modell för att hantera etiska dilemman – koherensteori.

Vad är tillämpad etik?

Låt oss först och främst klargöra att det finns olika teorier kring tillämpad etik. Det finns uttalade teoretiska teorier och uttalade antiteoretiska teorier kring tillämpad etik. Det mest uttalade teoretiska sätt att hantera etiska problem praktiskt kan beskrivas enligt det följande: Man applicerar en rimlig generell moralisk princip (t ex pliktetik eller utilitarism) på ett verkligt fall där man tar hänsyn till relevanta fakta. Filosofen Torbjörn Tännsjös uppställning av detta är både klargörande och pedagogisk och ser ut på följande sätt:

- ”(1) Generell moralisk princip
- (2) Redovisning av relevanta fakta
- (3) Praktisk slutsats”¹²

Det här ett teoretiskt tillvägagångssätt för en person att hantera eller lösa moraliska problem. Den här teorin kan även kallas för *top-down*. Det kräver dock gedigen teoretisk kunskap om moraliska principer. Frågan är om det här är det bästa sättet för en elev som läser till undersköterska att gå tillväga på. Det man kan fråga sig är om det inte för teoretiskt? Är det relevant för verksamhetsområdet som undersköterska att hantera teoretiska moraliska principer? Förstår eleverna syftet med undervisningen om det läggs upp på det sättet? Det finns trots allt andra teorier om hur tillämpad etik ska utformas. Det finns en teori kring tillämpad etik som är uttalat antiteoretisk. Den här teorin kallas *bottom-up* eller kasuistisk teori. Tom L. Beuchamp skriver om olika teorier kring tillämpad etik i ”The nature of applied ethics” i *A companion to applied ethics*. Beuchamp beskriver den här teorin på följande sätt:

Some writers in applied ethics center their attention squarely on how practical decisions are made, rather than on general principles and theories. They believe that moral reasoning and justification proceed bottom-up, not top down. They point to our use of existing social agreements and practices, insight-producing novel cases,

¹²Tännsjö, Torbjörn, *Grundbok i normativ etik*, s. 13.

and comparative case analysis as the starting-points from which we commonly make moral decisions.¹³

Beuchamp argumenterar för att varken den teoretiska modellen eller den kasuistiska modellen är tillräckliga för tillämpad etik¹⁴. Beuchamp skriver att: "Instead of a top-down or bottom-up model, many now support a version of another model, variously referred to as 'reflective equilibrium' and 'coherence theory'."¹⁵ Den här teorin innebär att man ska ta hänsyn till både moraliska teorier och den moraliska utgångspunkten hos den som arbetar inom yrket – det omdöme som man tränat upp inom yrket. Teorin är en syntes av ett teoretiskt och antiteoretiskt perspektiv på tillämpad etik. Koherensteorin förespråkar att man ska röra sig fram och tillbaka mellan ett teoretiskt perspektiv och ett pragmatiskt perspektiv. När vi skriver om koherensteori syftar vi enbart på koherensteori som en beslutsmodell i tillämpad etik. Beuchamp sammanfattar koherensteorin på följande sätt:

The goal of reflective equilibrium is to match, prune, and adjust considered judgments in order to render them coherent with the premises of our most general moral commitments. We start with sound judgments of moral rightness and wrongness, and then construct a more general and more specific account that is consistent with these paradigm judgments, rendering them as coherent as possible. We then test the resultant action-guides to see if they yield inconsistent results. If so, we readjust our these guides or give them up and renew the process. We can never assume a completely stable reflective equilibrium, so the pruning and the adjusting can be expected to occur continually.¹⁶

Koherensteori är en metodik som kombinerar både teori och praktik då båda perspektiven är närvarande när man ska besluta i ett etiskt dilemma och förutsätter att man ska reflektera över problemet på olika nivåer. Genom att sortera och reflektera över det moraliska problemet med hjälp av teori och praktisk erfarenhet kan man därmed sortera och reda ut problemet för att sedan kunna besluta. Teorin tar därmed hänsyn både till teoretiserande kring problem samt praktisk erfarenhet. Göran Collste i *Perspectives on applied ethics* förklarar hur koherensteorin kan komma att användas som vägledande för att fatta beslut. Han använder sig av ett exempel om ett barn som

¹³Beuchamp, Tom L., "The nature of applied ethics", *A companion to applied ethics*, s. 8.

¹⁴Ibid., s. 10.

¹⁵Ibid.

¹⁶Ibid., s. 11.

blivit fött för tidigt och den etiska konflikten gäller vad man ska göra med barnet – om barnet ska få livsuppehållande vård eller inte. Barnet kommer om denne får livsuppehållande vård att enbart leva några månader till och under dessa lida av svåra smärtor. Collste skriver att i sådana här fall har de inblandade, föräldrar och läkare, olika moraliska intuitioner samt att det är:

[M]ore than one moral principle that is, *prima facie*, relevant. Besides the principle of utility, emphasising the relevance of the possibility of the neonate's suffering, the principle of autonomy would stress the parents right to influence and the principle of human dignity would, at least according to one common interpretation, say that human life is inviolable and, thus, that there is a moral obligation to save the life of the neonate. When using the RE-method, the task so far is to identify all the relevant aspects and put them on the table¹⁷

Sedan beskriver Collste hur man får gå fram och tillbaka mellan fallet, ens egen erfarenhet, ens egen intuition och teoretiska kunskaper som låter en reflektera över fallet utifrån olika perspektiv: "The reflective process goes back and forth, from the particular intuitions to the moral principles and back again etc."¹⁸ Slutligen når man en punkt där de moraliska intuitionerna och ens omdöme kan komma fram till en koherent specificerad princip som tar hänsyn till allting som är iblandat och beslutet kan fattas. Vad som då framkommer är en specificerad moralisk princip som tar hänsyn till flera olika faktorer i det särskilda fallet.

Vi anser att detta är väl tillämpligt för en undersköterska i hennes vardag. Låt oss ta ett exempel från det mindre dramatiska men likväl viktiga vardagliga arbetet som undersköterska. Agda har blivit ordinerad stödstrumpa på grund av sin hjärtsvikt. Agda hatar däremot stödstrumpor för att de spänner och är jobbiga och smärtsamma att trä på. Men om hon inte har dem kommer hennes ben och fötter att svullna upp och det kan uppstå blåsbildningar som är smärtsamt, mer smärtsamma än det dagliga påträddandet av stödstrumporna, och det kommer slutligen att nedsätta hennes rörelseförmåga. Precis som i det fall Collste skriver om har vi i det här fallet moraliska principer i konflikt med varandra. Dels har vi principen om autonomi (Agda vill inte ha strumporna), dels har vi principen om att inte orsaka konsekvenser som gör att någon blir lidande. Sedan har vi undersköterskans erfarenhet och medicinska kunskap som säger henne att Agdas

¹⁷Collste, Göran, "Applied and professional ethics – An introduction", *Perspectives on applied ethics*, s. 32.

¹⁸Ibid.

tillstånd med all sannolikhet kan komma att förvärras. Undersköterskan har blivit delegerad arbetsuppgiften från sjuksköterskan att göra detta. Sjuksköterskan har i sin tur fått detta delegerat från en läkares ordination. Då är det undersköterskans plikt att utföra uppgiften. Vidare finns det praktiska saker som lagstiftning att ta hänsyn till som också får ingå i resonemanget.

Hur går man tillväga med koherensteorin i den här situationen? Först tar man hänsyn till vilka moraliska principer som står i konflikt med varandra: Agdas rätt till självbestämmande, det faktum att Agda kommer att lida vilket är undersköterskans moraliska skyldighet att minimera i egenskap av yrket, samt undersköterskans plikt att fullfölja sin ordination. Av detta gäller det att formulera en specificerad moralisk princip genom att gå fram och tillbaka och reflektera över fallet. En moralisk princip som kan framkomma ur detta ser ut som följande: Man ska aldrig kränka människors självbestämmande om inte stort lidande står på spel. Sedan får man tänka igenom om den här principen är inkoherent och i sådana fall får man justera och ändra om. En kritik som man kan rikta mot det här sättet att resonera på är att det verkar tidskrävande. Det tar lång tid att gå fram och tillbaka och resonera sig fram till en koherent moralisk princip. Men undersköterskans arbete med äldre är oftast inte av det akuta slaget. Man behöver inte fatta liv och död beslut på kort tid så som läkaren på en akutavdelning. Man har därmed, vanligtvis, gott om tid för att resonera sig fram till ett beslut.

Vad talar för att koherensteorin är ett lämpligare sätt att hantera etiska dilemman på än de andra alternativen? Är det för att det är ett säkrare sätt att hitta en lösning på? Ett argument som styrker detta är att den väger in flera olika infallsvinklar och dessutom tar hänsyn till både praktik och teori. Vidare är beslutet som väl fattas grundat på noggranna överväganden. Alla parter har fått säga sitt och på sätt kan man berättiga beslutet. Man kan förmodligen aldrig komma fram till en perfekt koherens och som sådan är den imperfekt. Men moralfilosofi är ingen exakt vetenskap och invändningarna mot att koherensteorin är imperfekt kan riktas mot andra sätt att bedriva tillämpad etik på. Problemet med *bottom up* teorin är att de är godtyckliga i och med att teorin ser det som att hanterandet av etiska dilemman ligger i yrkets tradition. Traditioner kan ha uppkommit och sedan vidmakthållits av t ex bekvämlighetsskäl, religiösa skäl, okunnighet eller maktmissbruk. Om man enbart skulle lära ut en kasuistisk antiteoretisk tillämpad etik skulle detta brista på det sättet att den teorin innebär att man aningen

okritiskt accepterar de traditioner och de tankestrukturer som finns inom ett verksamhetsområde. Att kunna ge förnuftiga skäl för sitt agerande och applicera kritiskt tänkande är en viktig del av vad elever ska lära sig i skolan. Som mål för gymnasieutbildningen tar Lpf 94 upp att elever ska: ”[K]ritiskt granska och värdera påståenden och förhållanden.”¹⁹

Top down teorin verkar som en rimlig modell vid första anblicken. Den har nämligen fördelen att man kan argumentera rationellt för att man bör göra en viss sak. Men det finns problem med den som gör att koherensteorin är att föredra. Beuchamp tar upp ett problem med teorin som fungerar som stöd för att koherensteori är en lämpligare teori. Hans invändning mot *top down* modellen är bland annat denna: ”This model seems plausible in the simple case of a judgment brought directly and unambiguously under a rule or a principle...”²⁰ Det exempel som vi tog upp kan inte sagas falla direkt under en moralisk princip. För att kunna hantera sådana dilemman på ett tillfredsställande sätt för alla parter krävs det att man tar hänsyn till flera olika infallsvinklar och modifierar dem genom utarbetandet av en specifik moralisk princip. Låt oss t ex anta att vi i Agdas fall utgår ifrån enbart en moralisk princip som t ex hedonistisk handlingsutilitarism (maximera välbefinnande). Undersköterskan tar på Agda stödstrumporna dagligen, trots protester. Konsekvensen av detta blir att Agda mår lite bättre men fortfarande inte väldigt bra – undersköterskan har trots allt gått emot hennes vilja genom att tvinga henne att ha på sig stödstrumporna och Agda känner sig överkörd. Den här lösningen är problematisk. Agda mår lite bättre men inte så bra som hon kunnat må och undersköterskan tvingar sig själv till att göra någonting för att en moralisk princip som han eller hon omfattar säger så. Situationen kanske hade fått en mer tillfredsställande lösning för alla parter om undersköterskan hade tagit hänsyn till flertalet moraliska principer och arbetat fram en moralisk handlingsprincip i just det här fallet. Det är just det här som vi ser som fördelen med koherensteorin. Att man tar ett brett perspektiv och inte eliminerar vissa ståndpunkter för att de inte representerar just den moraliska ståndpunkt som man står för.

Anledningen till att elever inte enbart ska ta till sig och försöka använda sig av en teoretisk *top-down* modell i tillämpad etik ska vi återkomma till i nästa avsnitt.

¹⁹Lpf 94, s. 9.

²⁰Beuchamp, Tom L, ”The nature of applied ethics”, s. 7.

Av dessa skäl anser vi det berättigat att koherensteorin inom tillämpad etik är att föredra framför dess konkurrenter. Den tillämpade etiken som eleverna ska ta till sig bör helst vara koherensteorin.

Tillämpad etik och undervisning

Vad har dessa teorier för relevans i utbildningssyfte? Är det inte enbart en filosofisk fråga som saknar relevans i utbildningen? Vi hävdar att frågan om man ska använda sig av en teoretisk etisk utgångspunkt eller en kaustisk utgångspunkt i undervisningen har betydelse inte enbart på ett filosofiskt utan även på ett undervisningsplan. För att tydliggöra detta ska vi undersöka argumentation angående användandet av teori i tillämpad etikundervisning och då främst kritik mot användandet av teoretisk etik i undervisningen.

Rob Lawlor undrar i sin artikel "Moral theories in teaching applied ethics" i *Journal of medical ethics* om man i undervisning i tillämpad etik ska utgå ifrån etiska teorier. Han argumenterar för att man ska undvika att basera undervisning i tillämpad etik på etiska teorier. Hans resonemang ser ut på följande sätt: Lawlor identifierar att det finns olika teorier om vad tillämpad etik ska innebära (vilket vi gick igenom tidigare). Han konstaterar sedan att det inte enbart är en filosofisk fråga om vilken teori man väljer att utgå ifrån. Om man t ex har utgångspunkten att tillämpad etik ska vara antiteoretisk har det påverkan på hur man ska undervisa eleverna:"But, of course, if we think that this is the way that applied ethics should be performed, then there is a prima facie case for thinking that this is what we should teach students to do."²¹

Lawlors argument mot användandet av etiska teorier i undervisningen är först att moraliska teorier är komplexa och det krävs mycket tid för att sätta sig in i dem och förstå dem. Problemet som Lawlor ser det är att när man undervisar i tillämpad etik med elever som ska studera för ett yrke är att man har begränsad tid. Detta kan komma att leda till:

The worry then is that this will lead to one of two unsatisfactory results. Either the students are presented with a large amount of information regarding the various subtle distinctions and the nuances of the theory and, as a result, the students simply fail to take it in, or, alternatively, the students are presented with a simplified

²¹Lawlor, Rob , "Moral theories in teaching applied ethics", *Journal of medical ethics*, s. 371.

caricature of the theory, in which case the students may understand the information they are given, but what they have understood is of little or no value because it is merely a caricature of a theory.²²

Den här kritiken förefaller rimlig. Om det är så att det blir överdrivet fokus på teorier i läromedlen till ”Etik och livsfrågor” kan eleverna få problem med att förstå teorierna. Eller om teorierna presenteras i förenklad form då har substansen med teorierna fallit bort.

Ytterligare kritik som Lawlor riktar mot undervisning baserad på etiska teorier är att om eleverna får uppfattningen att sättet att utföra tillämpad etik på är att applicera en etisk teori på ett praktiskt fall är att detta kan leda till: ”[A] particularly crude form of relativism, where students take the answers to ethical questions to be relative to moral theories, such that they think the idea is to pick a moral theory and then follow it to its conclusion. Clearly this would suggest that there is no right answer, it just depends on your starting point.”²³ Det här kan också ses som ett problem med teoribaserad tillämpad etikundervisning.

Ett problem med Lawlors resonemang är att tillämpad etikundervisning borde säga någonting om etiska teorier. Sedan följer det inte att man bör lära ut en *top down*-modell eller undervisa felaktigt så att eleverna får intrycket av moraliska problem är relativa till en moralisk princip. Lawlor själv anser att eleverna bör få viss teoretisk information och att eleverna bör få möjlighet att bli bekanta med termer som utilitarism och deontologi.²⁴ Det som Lawlor anser att eleverna bör få med sig av det teoretiska är inte så mycket genomgångar av teorin utan utilitaristiska eller deontologiska överväganden. Vad exakt det här innebär skriver inte Lawlor, men man kan tänka sig att det syftar på att man ska ta upp vissa överväganden när man presenterar ett fall som t ex vilken plikt har vi i det här fallet, är det viktigare att se till att man maximerar lycka här snarare än att se till plikten? Om det är sådant som Lawlor syftar på är vi överens med honom. Vad som förefaller relevant i tillämpad etik är inte att man kan teoretisera och ange logiska brister med en etisk teori utan att man i praktiken när man är inblandad i en etisk konflikt kan se vilka saker som står på spel i ett fall och överväga och formulera en moralisk princip som kan handla efter.

²²Ibid.

²³Ibid.

²⁴Ibid., s. 372.

Filosofiska och pedagogiska poänger

Vad har nu allt detta med etikundervisningen på OP att göra? Vi vill här framhäva två poänger (en filosofisk och en pedagogisk) här som vi sedan kommer att använda oss av för att undersöka läromedelsböckerna till ”Etik och livsfrågor”. Den första poängen är att undervisningen i skolan ska vara baserad på vetenskapliga rön och metoder. En historielärare förväntas t ex att undervisa sina elever i de senaste källkritiska metoderna och en omvårdnadslärare förväntas undervisa sina elever i ”Medicinsk grundkurs” i de senaste vetenskapliga rönen kring t ex hjärtsjukdomar. I lärarens yrkesetik ingår det att man ska ta ansvar för att: [U]tveckla sin kompetens [...] när det gäller innehållet i undervisningen.”²⁵ Läromedelsböckerna som man använder sig av på gymnasiet ska också till en viss del spegla ämnets senaste vetenskapliga rön. Eftersom det verkar finnas skäl för att koherensteorin är rimligare än de andra modellerna för tillämpad etik bör detta återspeglas i läromedelsböckerna. Moralfilosofi är som vi skrev tidigare ingen strikt vetenskap men i litteraturen om tillämpad etik finns koherensteorin med och detta bör synas i läromedlen. Vi har dessutom anfört argument för att den är lämpligare än de andra.

Vår andra poäng är pedagogisk: Det finns som vi sett rimlig kritik från Lawlor mot att basera undervisning i tillämpad etik på en teoretisk grund. Det finns även andra pedagogiska infallsvinklar som man kan rikta mot ett för teoretiskt tillvägagångssätt i läromedlen. Man kan tänka sig att genom att göra någonting för abstrakt förlorar man elevens uppmärksamhet och vilja att lära sig och kärnan till vad man egentligen vill lära: ”Vi riskerar både att överförenkla och förvanska vetenskapliga begrepp samtidigt som vi frånkänner de vardagliga begreppen deras värde som vägledning för vårt vardagliga liv.”²⁶ Roger Säljö som är professor pedagogisk psykologi ser också ett problem med fokuseringen på för abstrakt teoretisk kunskap och hur eleven kan få problem med att handskas med detta:

Eleven presenteras inför en mängd olika företeelser genom språket och tvingas att arbeta sig neråt och försöka inse hur dessa företeelser kan te sig i en värld som kan kopplas till den egna livsvärlden. Och i många fall har man ingen förstahandserfarenhet av de fenomen som undervisningen behandlar. I detta läge –

²⁵Lärarens yrkesetik, se Lärarförbundet och Lärarnas riksförbund.

²⁶Sundgren, Gunnar, ”John Dewey – reformpedagog för vår tid”, *Boken om pedagogerna*, s. 101-102.

när vi har att hantera världen i papperversioner – uppkommer på allvar förståelsen som kommunikativt och pedagogiskt problem.²⁷

Det här kan vara ett problem med läromedel som abstraherar för mycket vilket gör att eleven inte kan tillgodogöra sig kunskapen. Det blir som Säljö skriver en ”pappersvärld” och eleven får svårt att relatera det till vad de ska arbeta med. Säljö ser det som ett problem när läromedel blir för abstrakta. Säljö utgångspunkt är att skolan och de verktyg som används i skolan (som läromedel) är en värld skild ifrån den värld som eleven lever i. Säljö har det följande att säga om läroböcker:

Läroboken kan alltså ses som en textgenre som bygger på institutionaliserade antaganden om vad som utmärker lärande och som skapats för att kunna användas i en sådan miljö med lärande som överordnad målsättning. Den är i sig en produkt av denna miljö och den skapar också villkoret för lärande. Inriktningen mot att lära sig texten i sig, snarare än att inrikta sig på vad texten handlar om blir ett situerat förhållningssätt producerat av budskapets abstrakta karaktär, lärobokens framställning och provet.²⁸

Det här kan bli ett särskilt problem med tanke på att OP är ett praktiskt program inriktat på att eleverna ska lära sig ett yrke. Eleverna har alltså sökt till programmet med viljan att lära sig någonting praktiskt. Om de då möts av en ”pappersvärld” kan det uppstå pedagogiska problem.

Utbildningsfilosofen John Dewey är även han kritisk mot att vi lär och lär ut saker i skolan som kan komma uppfattas av eleven som svårt att relatera till den praktiska verkligheten:

När undervisningen, under inflytande av ett skolastiskt kunskapsbegrepp som bortser från allt utom vetenskapligt formulerade fakta och sanningar, inte inser att det elementära eller initiala lärostoffet alltid existerar som ett aktivt görande som omfattar användning av kroppen och hantering av material, avskiljs lärostoffet från elevens behov och syften och blir bara till något som måste memoreras eller när så krävs rabblas upp.²⁹

Det som vi anser vara användbart i lärandet i ”Etik och livsfrågor” är att det som står i läromedlen bör vara i enlighet med det som Dewey säger att eleverna måste se att det är

²⁷Säljö, Roger, *Lärande i praktiken*, s. 214.

²⁸Ibid., s. 219.

²⁹Dewey, John, *Demokrati och utbildning*, s. 231.

användbart för deras behov och syften. När det gäller etikundervisningen på OP innebär detta att kunna handskas med etiska problem som kan komma att uppstå under yrkesutövningen. Pedagogisk kritik som kan komma från Dewey mot för mycket fokus på det teoretiska är de idéer hos Dewey som Gunnar Sundgren tar upp: ”Den talar för det mesta bara till den intellektuella sidan av vår natur [...] Den talar däremot inte till vårt känsloliv och vår tendens att [...] utföra målinriktade handlingar.”³⁰ En av Deweys huvudteser är att det sedan den klassiska grekiska filosofins dagar funnits en åtskillnad mellan teoretisk och praktisk kunskap där teoretisk kunskap ansetts vara riktig kunskap då den kommer närmare de eviga sanningarna³¹. Problemet med detta som Dewey ser det är att detta gått i arv genom vår kultur och att det genom skolan blivit som så att den här synen på kunskap reproducerats. Konsekvensen för eleven på det praktiska programmet kan då bli att man står främmande inför vad som enbart ses som teoretisk kunskap utan praktiska konsekvenser. Skolan och de läromedel som används i skolan bör inte ensidigt hävda värdet av det abstrakta och det teoretiska.³²

Vidare tar Dewey upp problem med för mycket teoretiserande på yrkesutbildningar: ”Det tycks finnas ett alltför stort gap mellan det abstrakta och allmänna termer som används för att formulera filosofiska idéer och yrkesutbildningens praktiska och konkreta detaljer.”³³ Det Dewey skriver här kan man tolka som att han menar att en yrkesutbildning inte enbart ska fokusera på det praktiska som man ska bli utbildad till utan det krävs också teoretiskt stoff som står i samklang med yrkets praktik.

Med detta vill vi inte hävda att det inte ska vara med någonting teoretiskt alls i läromedlen. Men det ska vara framställt på det sättet att eleverna förstår relevansen och sammanhanget för det kommande verksamhetsområdet. Vårt resonemang överensstämmer väl med skolverkets program mål för omvårdnadsprogrammet:

Att erövra kunskap i omvårdnad och social omsorg om människor kräver med andra ord tillgång till både praktisk erfarenhet och utrymme för reflektion. Att kunna arbeta både självständigt och tillsammans med andra liksom att kunna uppfatta,

³⁰”John Dewey – reformpedagog för vår tid”, *Boken om pedagogerna*, s. 92.

³¹*Demokrati och utbildning*, s. 313-328.

³²”John Dewey – reformpedagog för vår tid”, *Boken om pedagogerna*, s. 93.

³³ *Demokrati och utbildning*, s. 359.

varsebli, analysera och reflektera över etiska frågeställningar bildar en röd tråd i kunskapsbildningen inom programmet.³⁴

Man ska på en teoretisk nivå kunna reflektera över etiska frågeställningar och begrepp.

Variabler för analysen

Med detta sagt anser vi nu att vi har teoretiskt stoff som vi kan använda oss för att operationalisera vår undersökning av läromedelsböckerna. Om det är för mycket fokus på teori i läromedlen kan det innebära att det är pedagogiskt svårt att nå fram till eleverna och att det förlorar relevans för det kommande yrket då eleverna får svårt att förstå hur man ska omsätta det här i praktiken.

Finns det med koherensteori i läromedelsböckerna? Det här är relevant för elevernas kommande verksamhetsområde då koherensteori i tillämpad etik förefaller vara den för tillfället rimligaste teorin om hur man bedriver tillämpad etik. Det är alltså relevant för elevernas framtida verksamhetsområde att de i skolan får verktyg för att kunna lösa de etiska problem de kommer att stöta på. Koherensteori är ett rimligt sätt att lösa etiska problem och konflikter på och eleverna bör därmed få kunskap om den.

Teorins relevans eller irrelevans

Vad menar vi när skriver att någonting är relevant eller irrelevant? När är för mycket teori i läromedlen så pass mycket att det blir irrelevant och när är teori relevant? Ett påpekande som vi vill göra här är pedagogisk. När inte böckerna varvar teorier med praktiska exempel förlorar det kontakten med verkligheten. Eleverna förstår då inte varför de ska kunna det – det är då det är irrelevant. Ett annat påpekande är att det som är relevant när det gäller teori är att teorin kan komma att hjälpa eleven vid etiska dilemman. Som vi argumenterat för är koherensteorin den mest tillämpbara vid etiska dilemman. Eleven ska därmed kunna teorier för att kunna använda dem i en koherensteori. Den teoretiska kunskapen eleven lär sig används för att kunna formulera en tillämpbar etisk princip genom att eleven går fram och tillbaka mellan teori och praktik och till slut hittar den bästa lösningen.

³⁴Skolverket, *Omvårdnadsprogrammet: Program mål, kursplaner, betygskriterier och kommentarer*, s. 13.

Analys

Kursmål

Först och främst vad är det som står i kursmålen för ”Etik och livsfrågor”? Efter avslutad kurs skall eleven ha kunskap om det följande: ”Kursen ska ge kunskap om etiska riktlinjer samt centrala etiska begrepp samt värden och värdekonflikter inom verksamhetsområdet. Kursen ska även ge en fördjupad kunskap om olika livsåskådningarnas syn på hälsa och behandling, vård och omsorg samt liv och död.”³⁵ Vad innebär det här praktiskt? I en kommentar till kursen i *Omvårdnadsprogrammet: Program mål, kursplaner, betygskriterier och kommentarer* kan man utläsa att de etiska frågorna samt värdefrågorna ska ha en praktisk erfarenhet som utgångspunkt: ”Kursen *Etik och livsfrågor* behandlar etiska riktlinjer, centrala etiska begrepp, värden och värdekonflikter med utgångspunkt från praktisk erfarenhet.”³⁶

Vad man kan utläsa av detta är att kursen inte ska vara en kurs i normativ etik, som är på det teoretiska planet, utan en kurs i tillämpad etik inom vården. Eleven ska inte enbart kunna argumentera på det teoretiska planet kring t ex utilitarismen. Kursmålen skiljer sig från kursmålen i ”Filosofi A” som stipulerar att eleven efter avslutad kurs ska: ” [K]änna till centrala etiska frågeställningar och kunna argumentera kring några vanliga ståndpunkter inom den normativa etiken.”³⁷ Det är inte enbart teoretisk kunskap om etiska begrepp som eleven ska känna till utan eleven ska även kunna använda sig av det här praktiskt.

Det finns alltså stöd i kursmålen för att kursen ”Etik och livsfrågor” ska vara en kurs i tillämpad etik. Förutom detta vill vi även tillägga att det är relevant för blivande undersköterskor att läsa tillämpad etik med tanke på de etiska konflikter man oundvikligen vardagligt stöter på i yrket. Som vi tidigare tagit upp är kursen ”Etik och livsfrågor” det enda etiska verktyg eleverna får på utbildningen.

³⁵Skolverket, *Omvårdnadsprogrammet: Program mål, kursplaner, betygskriterier och kommentarer*, s.85.

³⁶Ibid., s. 86.

³⁷<http://www.skolverket.se/> 2010-12-16.

Vidare stöd för att undervisning i tillämpad etik är viktig återfinns i Centrum för hälso- och sjukvårdanalys rapport *Inventering av etisk kompetens: En kartläggning av metoder och kompetens för etisk analys i hälso- sjukvården i Västra Götalandsregionen*:

För att en god och säker vård ska kunna ges måste hälso- och sjukvårdspersonal handla på ett moraliskt riktigt sätt baserat på allmänt accepterade etiska principer. Att få utbildning i etik, att få handledning och tid för reflektion och att få bearbeta komplicerade vårdssituationer stärker 'det goda beslutsfattandet' där kunskap, erfarenhet och ledningens stöd är viktigt.³⁸

Detta visar hur viktigt det är med utbildning i etik och att etik ska användas praktiskt för det "goda beslutsfattandet". Detta pekar på att den tillämpade etiken är av största vikt i etikundervisningen på OP.

Det skall även tilläggas att på OP ingår en stor arbetsplatsförlagd utbildning. Eleverna får därmed en möjlighet att relatera sina kunskaper till det kommande yrkesområdet.

Läromedel: Olivestam och Thorsén

Hur går läromedlen till väga för att ge eleven verktygen de behöver för att kunna hantera etiska konflikter? I *Etik och livsfrågor i vård och omsorg* av Carl E. Olivestam och Håkan Thorsén³⁹ använder sig författarna av följande upplägg för att ge eleverna verktyg för att kunna hantera etiska konflikter. Först och främst gör de en teoretisk genomgång av olika etiska grundbegrepp som värden, plikter, normer, ansvar och principer⁴⁰. Hur svarar den här teoretiska genomgången mot de pedagogiska kriterier som vi ställt upp? Den teoretiska genomgången fungerar väl då författarna använder sig av praktiska exempel för att relatera teorin till praktiken. Teorin svävar därmed inte runt i det blå utan att bli förankrad i elevernas praktiska verksamhet.

³⁸Brinkmo, Britt-Marie, Karlberg, Ingvar, *Inventering av etisk kompetens: En kartläggning av metoder och kompetens för etisk analys i hälso- sjukvården i Västra Götalandsregionen*, s. 8.

³⁹*Etik och livsfrågor i vård och omsorg* är den första boken som skrevs för kursen "Etik och livsfrågor". Olivestam har en teoretisk bakgrund och är religionsvetare och lärareutbildare och är verksam vid Strömstads akademi. Thorsén är verksam vid Örebro universitet, han har tidigare varit högstadielärare och undervisar för närvarande i etik och människosyn på ett praktiskt plan då han forskar kring tvångsvård och missbruk.

⁴⁰Olivestam, Carl E., Thorsén, Håkan, *Etik och livsfrågor i vård och omsorg*, s. 60-62.

Olivestam och Thorsén presenterar sedan en resonemangsmodell som de anser kan vägleda eleverna i deras handlingar:

Det är inte alltid så enkelt att avgöra om man handlar rätt eller orätt. Men man kan få hjälp av s.k. etiska resonemangsmodeller för att undvika att dra förhastade slutsatser. Resonemangsmodellen hjälper oss att tänka på ett strukturerat sätt genom att besvara följande tre frågor: 1. Vilka värden eller plikter är i konflikt i denna situation? 2. Vems intressen ska prioriteras? 3. Var ligger fokus? Det vill säga vilken av faktorerna: den handlande personen, handlingen eller handlingens konsekvenser är viktigast att ta hänsyn till vid bedömningen av rätt/orätt.⁴¹

Det här tydliggör Olivestams och Thorsén inställning till tillämpad etik. De har ett teoretiskt perspektiv på tillämpad etik (vilket kommer att förtydligas ytterligare när författarna i slutet presenterar sin beslutsmodell). Men vi ser även delar som skulle kunna användas som hjälp för eleven att kunna tänka i form av en koherensteori. Till exempel uppmanas eleven att i en etisk konflikt upptäcka vilka principer som är på spel – vilket är nödvändigt för att kunna handskas med etiska problem i enlighet med koherensteorin.

Presentation av de etiska teorierna

På vilket sätt presenterar Olivestam och Thorsén de etiska teorierna? Etikavsnittet inleds med ett pedagogiskt exempel hämtat från vården. Det handlar om en dement vårdtagare, Bertil, som inte vill duscha och vårdaren Birgitta som duschar Bertil mot dennes vilja. Det här exemplet är relevant för att det är ett sådant här problem som eleverna kommer att stöta på när de börjar arbeta. De kan också redan ha stött på någonting liknande under APU (arbetsplatsförlagd utbildning). När de sedan kommer till stadiet i boken när de ska presentera de etiska teorierna har de detta exempel för att förtydliga teorierna. Olivestam och Thorsén förklarar kortfattat vad konsekvensetik innebär och relaterar det till exemplet: ”En konsekvensetiker kan hävda att Birgitta gjorde orätt: hon borde låta Bertil bestämma själv. Självbestämmande är då högsta egenvärde.” Det här fungerar bra då det är relaterat till ett praktiskt exempel. Eleverna kan därmed förstå sammanhanget mellan teori och yrkesområdet. Det problematiska uppkommer när de ska ge en uppgift för eleverna att diskutera kring. Uppgiften ser ut på följande sätt: ”Fundera på de skäl som anförs för och emot konsekvensetik

⁴¹Ibid., s. 63.

och ta ställning till om du anser det rimligt att resonera som konsekvensetikern gör.”⁴²Man kan betrakta det här exemplet på två olika sätt: Antingen kan det ses som för teoretiskt och att man därmed kan förlora elevens uppmärksamhet eller så kan det ses som visserligen abstrakt men nödvändigt då eleven bör få med sig några teoretiska verktyg. Visserligen är uppgiften teoretisk men Olivestam och Thorsén har tidigare kopplat ihop den teoretiska nivån med den praktiska och eleven borde därmed kunna följa med i resonemanget. Vidare i tillämpad etik krävs det trots allt viss teoretisk kunskap, det är när det är för mycket teori som man riskerar att förvandla det hela till en ett teoretiskt navelskådande.

Olivestam och Thorsén fortsätter sedan på samma sätt med pliktetik och sinnelagsetik. Exempel varvas med teori, uppgifter och exempel. Eleverna uppmanas att diskutera för och nackdelar med teorierna.

Avsnittet avslutas med en längre uppgift för eleverna:

1. Resonera med dina klasskamrater. Hur bedömer ni Birgittas handlande?
2. Om ni är oense, analysera varför ni bedömer hennes handling olika. Beror det på olika värde- eller pliktstegar, olika val i intressekonflikten, olika val av fokus?
3. Fundera över kritiken mot konsekvensetik, pliktetik och sinnelagsetik.
 - a. Vilken kritik finner du hållbar?
 - b. Försök finna andra skäl för och emot de olika resonemangsmodellerna!⁴³

Hur står det här emot våra kriterier/variabler som vi ställde upp i metod delen? Övning 1 är oproblematiserad ur det pedagogiska perspektivet. Det är ett konkret, bra praktiskt exempel som eleverna kan diskutera kring. Uppgiftens fokus är att eleverna själva ska få resonera och diskutera och själva få arbeta fram förnuftiga resonemang och lösningar på svåra problem. Det här får sägas passa väl överens med Deweys pedagogiska grundsyn (*learning by doing*). Eleven själv får möjlighet att tänka över ett praktiskt problem.

I övning 2 ser vi att upplägget blir aningen mer teoretiskt, dock inte så pass att det skulle kunna avskärma eleven. Övning 3 däremot är på det teoretiska planet och liknar mer det som

⁴²Ibid., s. 68.

⁴³Ibid., s. 72.

Dewey är kritisk till när kunskapen enbart blir till något som: ”[M]åste memoreras eller när så krävs rabblas upp.”⁴⁴ Dock har uppgiften andra fördelar. Vi förespråkade i metoddelen att den tillämpade etik som eleverna ska få kunskap om och praktisera är en koherensteori där man går mellan teori och praktik. Det är därför viktigt för eleverna att få reflektera över moraliska teorier och sina egna ställningstaganden i praktiska situationer om de skall kunna tillämpa det här praktiskt. Det är alltså inte bortkastat att eleverna får reflektera över det teoretiska stoffet.

Författarna har i boken en särskild sektion i boken som de kallar för arenor. I den här sektionen tas det upp de områden inom vården där etiska konflikter kan komma att uppstå. Författarna tar upp hemtjänsten, sjukhus, gruppboende och hospice (där man får palliativ vård). Den här sektionen är pedagogiskt riktig. Det är inte för abstrakt och det relateras till det verksamhetsområde som eleverna kommer att arbeta inom efter examen.

Olivestam och Thorséns beslutsmodell

Boken avslutas med ett testavsnitt där författarna presenterar en beslutsmodell som de anser att man kan använda sig av: ”[F]ör att lösa etiska problem på ett systematiskt sätt. Din egen ståndpunkt kan därigenom ytterligare fördjupas. Samtidigt får du ett redskap som kan hjälpa dig att förstå varför andra inte kommer fram till samma lösning som du själv.”⁴⁵ Den etiska beslutsmodell som Olivestam och Thorsén presenterar ser ut på följande sätt: 1: Vilket är problemet? Här ska eleven identifiera vilka värden eller vilka konflikter som det handlar om i situationen. 2 a: Vilka personer är direkt inblandade? 2 b: Vilka personer eller grupper kan indirekt påverkas av beslutet? 3 a: Vilka fakta är viktiga att känna till i denna etiska situation? 3 b: Vilka fakta är du beredd att söka? Och var/hur får du tag på dessa? Finns det tid att söka dem? 4: Vilka realistiska handlingsalternativ finns det? 5: Hur resonerar du? Med detta menas efter vilken etisk teori resonerar du i situationen. T ex resonerar du konsekvensetiskt eller pliktetiskt? 6: Slutsats: ”Vad har du kommit fram till? Vilken handling är den rätta i denna situation?”⁴⁶

⁴⁴Demokrati och utbildning, s. 231.

⁴⁵Etik och livsfrågor i vård och omsorg, s. 138.

⁴⁶Ibid., s. 138-139.

Den modell som presenteras ovan är en variant av den teoretiska tillämpade etik modellen. Författarna anser därmed att tillämpad etik är en fråga om att använda sig av universella moraliska principerna för att lösa praktiska etiska problem. De anser att hur man löser etiska problem är en fråga om att utefter situationens givna fakta och den universella moraliska princip man anser vara förnuftig rationalisera fram det passande handlingsalternativet.

Som Olivestam och Thorsén formulerar det är det möjligt att rikta den kritik som Lawlor tog upp (se avsnittet om tillämpad etik och undervisning). Det är möjligt att eleverna kan få uppfattningen att lösningen på praktiska moraliska problem är relativa till den teori som man utgår ifrån. Det ger ett intryck av godtycklighet.

Vidare kan man kritisera *Etik och livsfrågor i vård och omsorg* för att ensidigt presentera att tillämpad etik är en fråga om att använda sig av etiska teorier för att lösa etiska problem. Vi efterlyser, som vi tog upp i vår metodsektion, att för att lösa moraliska problem ska man använda sig av en koherensteori. I varje fall kan man tänka sig att författarna ger ett argument för att använda sig av den teoretiska modellen i tillämpad etik. Detta ges inte, istället tas det för givet att man ska använda sig av etiska teorier i tillämpad etik.

Läromedel: Ryberg

Hur går Ryberg till väga när han presenterar etik? Ryberg startar etikavsnittet med att i rubriken ställa frågan: Varför ska man studera etik? På samma sida ger han ett exempel från vården om hur man skall agera om man arbetar på ett sjukhus och en kompis ber en att smugla ut en akutväska. Sedan ger han en uppsjö praktiska exempel på etiska frågor som t ex: ”Om jag gör ett misstag erkänner jag det utan omsvep.”⁴⁷ och ”Om jag fick för mycket pengar tillbaka i affären skulle jag inte behålla dem.”⁴⁸ Sådana här exempel är pedagogiskt riktiga då de får eleverna att relatera till sin egen värld och det upplevs därför inte bara som någonting som hör till skolans värld. Sedan går han igenom grundläggande idéer som om moraliskt beteende är inlärt eller inte. Det enda problemet med den första sektionen i Rybergs bok övningsavsnittet som avslutar där Ryberg har frågan: ”Man skiljer mellan normativ –

⁴⁷ Ryberg, Lars, *Etik och livsfrågor*, s. 26.

⁴⁸ *Ibid.*, s. 27.

deskriptiv – och metaetik. Förklara dessa begrepp!”⁴⁹ Här har vi problemet med det abstrakta. Även om man behöver grundläggande teoretiska kunskaper är det överkurs med metaetik.

Däremot finns en annan fråga som är mer relevant för den blivande undersköterskan: ”Vad kan etikstudier hjälpa oss med?”⁵⁰ Den här frågan är relevant då den får eleven att reflektera över hur man kan använda det man läser i kursen till vad man ska arbeta med. Liksom frågan ”Ge exempel på hur modern teknik kan få konsekvenser för vårdarbetet?”⁵¹ Den här frågan relaterar till yrkesområdet.

Presentation av de etiska teorierna

Hur presenterar Ryberg de etiska teorierna? Till skillnad från Olivestam och Thorsén använder sig inte Ryberg direkt av exempel från vården för att relatera de etiska teorierna till verksamhetsområdet. Istället går han igenom dem steg för steg på ett kortfattat sätt. Han ägnar drygt en sida åt varje teori – resultatetik (konsekvensetik), pliktetik, sinnelagsetik och situationsetik. Ryberg går igenom dem och presenterar teorin och tar upp för- och nackdelar med dem. Här kan man anmärka på det pedagogiska och relevansen för det kommande yrket. I avsnittet om pliktetik tar Ryberg upp det följande angående Kants teori om den fria viljan:

Genom förnuftet står vi utanför den fysiska verkligheten, där strikt orsak-verkan samband råder. Vår kropp är underkastad de fysikaliska orsakslagarna. Orsaken till varför jag är törstig beror antagligen på att jag lider av vätskebrist. Som förnuftiga varelser däremot är vi inte underkastade dessa yttre förhållanden. Människan kan, om hon vill, välja mellan olika handlingar och hon kan bestämma sig för att handla på ett visst sätt. Förnuftet, inte känslorna, utför dessa handlingar.⁵²

Det här kan varken sägas vara särskilt relevant eller pedagogiskt. Dels är det abstrakt. Dels är det irrelevant för en blivande undersköterska att kunna Kants teori om den fria viljan. Ytterligare ett problem med ett sådant här stycke är att det inte gör teorin rättvisa. Det blir bara ett nedslag utan kontext över Kants system. En mental bild över hur en gymnasieelev kliar sig i håret och försöker koppla det här till att arbeta som undersköterska dyker upp framför oss när vi läser avsnittet. Vidare kan man anmärka på att sådana här framställningar

⁴⁹Ibid., s. 36.

⁵⁰Ibid., s. 38.

⁵¹Ibid.

⁵²Ibid., s. 59-60.

av en komplex teori faller på den kritik som Lawlor tar upp när man på kort tid försöker förklara etiska teorier för människor som ska arbeta med någonting praktiskt. Antingen får man lägga mycket tid på att förklara teorin för att ge den rättvisa och då blir det svårt att relatera till yrket, eller så får man förenkla den så pass mycket att det tappar sitt värde.

Efter att ha presenterat de olika etiska teorierna kommer ett avsnitt med övningar för samtal och eftertanke samt kontrollfrågor. Ryberg ger ett exempel:

Anna Rot, 92 år, bor på servicehus. Du serverar henne lunch men hon vägrar att äta och dricka. Hur resonerar du utifrån:

-Sinnelagsetik

-Resultatetik

-Pliktetik

-Hur resonerar du själv? Hur tror du Anna resonerar?⁵³

Den här övningen får sägas ha pedagogiska kvalitéer. Exemplet är bra då det är jordnära. Övningen knyter an teori med praktik på ett levande sätt. Den får eleverna att reflektera över teorierna med hjälp av praktiska exempel. Ryberg ger sedan i en rubrik uppmaningen till eleven att tänka vidare. Där han riktar abstrakta, teoretiska begrepp på ett sätt som får eleven att relatera till sig själva: ”Vad lägger du i begreppet samvete? Finns samvetet? Om ja, är det medfött? Eller är det något som vi lärt oss. Hur har vi lärt oss av vad som är rätt och fel och av vem? Var finns i så fall ditt samvete?”⁵⁴

Efter detta följer ett avsnitt med kontrollfrågor. Kontrollfrågorna ser ut på följande sätt: ”Hur resonerar man inom resultatetiken?” och ”Vilket etiskt ideal representerar filosofen Kant? Hur kom han fram till den s.k. sedelagen? Vad ansåg han om viljans frihet?” Den första frågan är relevant. Vi har tidigare sagt att eleverna ska ha med sig visst teoretiskt stoff som är relevant för det kommande verksamhetsområdet. Det här får ändå ses som relevant på det sättet att eleverna ska få verktyg att hantera etiska konflikter som undersköterskor. Vi förespråkade en koherensteori där man ska gå mellan det teoretiska och det praktiska. Därför behövs det teoretisk kunskap. Den andra frågan får däremot ses som irrelevant för verksamhetsområdet. Att kunna hur just Kant kom fram till sitt resonemang passar bättre i en kurs i filosofi eller idéhistoria.

⁵³ Ibid., s. 70.

⁵⁴ Ibid., s. 72.

Rybergs beslutsmodell

Hur tänker sig Ryberg att man ska lösa etiska konflikter? Ryberg ger inte en analytisk modell för att hantera etiska konflikter som Olivestam och Thorsén. Istället ligger han närmare ett omvårdnadsetiskt perspektiv (dock nämner han aldrig termen omvårdnadsetik men indirekt är det han menar) på den tillämpade etiken. Ryberg konstaterar att det inom vården finns ett etiskt krav på att möta patienten, att vårdpersonalen inte kan förhålla sig neutral och det handlar om att skapa en relation med patienten⁵⁵ och detta innebär: ”Det handlar hela tiden om ett samspel, en ömsesidig relation.”⁵⁶ Ryberg utgår ifrån filosofen Martin Bubers teorier, som han tar upp i ett avsnitt, om jag-du relationer. En jag-du relation är en mycket stark relation som innebär att man upprättar djupt meningsfullt förhållande med den andra parten. Att möta den andra människan blir till någonting mycket speciellt. Ryberg är visserligen aningen kritisk mot några av Bubers idéer. T ex tar Ryberg upp att det kan bli svårt att acceptera den andra parten fullt ut som vårdpersonal om denne t ex är barnmisshandlare.⁵⁷ Men i övrigt verkar Ryberg acceptera och utgå ifrån att bedriva tillämpad etik handlar om att etablera relationer och att föra samtal med vårdtagaren.

Vad är då omvårdnadsetik? I boken *Omvårdnadsetikens grunder* av Herta Kalkas och Anneli Sarvimäki förklaras vad omvårdnadsetik är. Enligt Kalkas och Sarvimäki behandlar omvårdnadsetik den etiska aspekten inom sjuksköterskeområdet⁵⁸. Kalkas skriver dock: ”I denna bok avser vi med omvårdnadsarbete sådant arbete som utförs av undersköterskor och specialsköterskor med varierande utbildningsnivå.”⁵⁹ Detta innebär att det är en tillämpad etik som skulle vara giltig även för undersköterskor.

Omvårdnadsetik är en slags relationsetik där det centrala i hur man ska handla är att vårdaren är medveten om de mål som ska styra i vårdarbetet vilket är att: [F]rämja en människas välbefinnande och hälsa.” och agerar därefter. Det mest centrala i vårdetiken är dock att vårdaren och vårdtagaren upprättar en relation som är både äkta och mänsklig och i hanterandet av etiska konflikter spelar kommunikationen en stor roll: ”[D]ärför är det viktigt att vårdaren diskuterar sakerna med patienten och att besluten om hans omvårdnad görs

⁵⁵ Ibid., s. 135

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Ibid., s. 134.

⁵⁸ Ibid., s. 11.

⁵⁹ Kalkas, Herta, Sarvimäki, Herta, *Omvårdnadsetikens grunder*, s. 79.

gemensamt.”⁶⁰ Det som är viktigast i omvårdnadsetiken är upprättandet av en relation mellan vårdare och vårdtagare och att de kan mötas och samtala för att därigenom hantera etiska problem.

Ryberg skriver det följande:

Att lösa etiska problem och konflikter är svårt och något vi måste lära oss. Om problemen förbli olösta, binder vi en massa kraft och energi inom oss. Vi känner oss olustiga och livet upplevs som tungt och svårt [---] Vad är det i allt detta som kan ge mig trygghet och hopp? Ett tidlöst svar på sådana frågor ger filosofen Sokrates när han säger: 'Själens får hjälp och upplysning genom det goda samtalet'. Vad han menar är att ställer krav på öppenhet och ärlighet mellan människor. Vi måste våga prata med varandra också om svåra saker. Etik är egentligen att föra 'goda samtal' med varandra!⁶¹

Ryberg förespråkar en etisk beslutsmodell, som har fördelen av att inte vara för abstrakt och som ska bygga på kommunikation. Eleverna ska lära sig att man ska hantera etiska problem genom samtalet men Ryberg anser även att: "Etik i vården handlar om att kunna ge och ta emot omsorg, att vårda och att vårdas. Det handlar om att kunna lyssna på allt, även det som man inte vill höra, och handla på ett sådant sätt att vårdtagarens individuella behov blir tillfredsställda."⁶² Vad menas med att etik handlar om att föra goda samtal med varandra? Förmodligen är det ett resonerande samtal som Ryberg syftar på. Ett resonerande samtal måste stå på en grund byggd på tillit och trygghet. För att kunna föra ett resonerande samtal krävs det att man har en relation till personen.

Är den omvårdnadsetik som Ryberg tar upp ett verktyg som eleven kan komma att få nytta av som undersköterska? Att använda sig av omvårdnadsetik som tillämpad etik är ett slags verktyg för att hantera etiska konflikter inom verksamhetsområdet. Då får undersköterskan upprätta en relation med vårdtagaren och lösningen till etiska konflikter ligger i att bejaka den här relationen och att föra samtal med vårdtagaren för att lösa etiska konflikter. Men är teorin rimlig? Vi har skrivit tidigare att vi förespråkar en koherensteori inom tillämpad etik då denna har fördelen av att kombinera praktik med teori. Kanske är omvårdnadsetik ett bättre sätt att bedriva tillämpad etik på? Helga Kushe är kritisk mot omvårdnadsetiken. Observera att Kuhse

⁶⁰Ibid., s. 127.

⁶¹*Etik och livsfrågor.*, s. 42-43.

⁶²Ibid., s. 48.

skriver om sjuksköterskor men eftersom det Ryberg skriver om är riktat till undersköterskor och att som vi tidigare skrivit om har undersköterskor också en stor del i omvårdnaden är detta även applicerbart för undersköterskor. Problemet med omvårdnadsetik och vårdetik enligt henne är flerfaldig. Den kritik som är relevant är bland annat när hon kritiserar sådant som att etik inom vården ska bygga på relationer, och då särskilt jag-du relationer.

På ett liknande sätt skiljer Martin Buber mellan en 'jag-det' och en 'jag-du'-relation, där han ser den senare som ett mycket speciellt möte, något mycket vörtnadsbjudande och transcendentalt. Även om det kan finnas mycket speciella i människors relationer (t ex. när människor är förälskade) är de flesta mänskliga relationer av ett mera vardagligt slag, och det vore helt orealistiskt att kräva – som många omvårdnadsteoretiker gör – att relationen mellan sjuksköterskan och patienten bör vara av 'jag-du'- slaget. Att Buber själv, i efterordet till tredje upplagan av sin bok konstaterat att 'jag-du' relationen inte enligt hans uppfattning är någon lämplig modell för mötet mellan sjuksköterska och patient, har inte hindrat sjuksköterskor i vår tid från att fortsätta att grunda sin analys på hans arbete.⁶³

Kuhses kritik mot relationsetik får ses som rimlig. Det är orealistiskt att kräva att man upprättar relationer av den typ som man har med familj och nära vänner med någon som man arbetar med. Det kan exempelvis vara som så att vårdtagaren inte vill ha den typ av relation med sin vårdare. Vidare kan det vara svårt som vårdare att skapa den typen av relation för att man vill ändå behålla sin yrkesroll. Det bör väl också vara rimliga gränser mellan vårdare och vårdtagare. Ur det pedagogiska perspektivet kan det här också verka aningen avskräckande för en del. Många i den åldern som läromedlen riktar sig till har inte många relationer att reflektera över och att sedan ställa som krav att de ska upprätta särskilda relationer med främmande vårdtagare kan verka avskräckande .

Något annat som kan anmärka på är att det kan bli en viss godtycklighet om det är frågan om en relationsetik. Hanterandet av etiska konflikter blir en fråga om att man lyckats upprätta ett band mellan vårdare och vårdtagare. Hur ska man då kunna kritiskt granska sina handlingar och reflektera över om man gjort det moraliskt riktiga? På ett eller annat sätt vill vi när det gäller etik att man ska kunna motivera varför man gjort som gjort.

⁶³ *Kvinnor, sjuksköterskor och etik*, s. 165-166.

Av ovan angivna skäl anser vi att den modellen för tillämpad etik, omvårdnadsmodellen, är bristfällig. Koherensteorin är att föredra då den tillåter att man behåller gränserna mellan vårdare och vårdtagare.

Slutdiskussion

Att presentera tillämpad etik på ett tillfredsställande sätt är svårt. Att göra det på ett sätt som gör att blivande undersköterskor förstår meningen med etik och ger dem verktyg som de kan använda sig av är ännu svårare. Även om vi varit kritiska mot läromedlen och påpekat att de missat vissa saker, som t ex koherensteori, fungerar de på det stora hela väl. Att just de här läromedlen används i undervisningen i "Etik och livsfrågor" är ingen stor brist.

Överlag finns det god pedagogisk potential i läromedlen för att eleverna ska lära sig att etik är av stor vikt för det kommande verksamhetsområdet. Som vi påvisat i vår analys varvas teorier med praktiska exempel, särskilt i Olivestam och Thorsén bok. Rybergs bok är även god pedagogisk kvalitet. En sak som vi vill poängtera är att böckerna kan lämpa sig bättre för olika målgrupper. Olivestam och Thorséns bok är mer teoretisk och passar nog bättre på vuxenutbildning där majoriteten är mognare. Rybergs bok är däremot väl lämpad för gymnasieelever. Om man ser till bakgrunden som författarna besitter kan tydligt se att Ryberg är en gymnasielärare och pedagogisk ut i fingerspetsarna.

Har vi till och med varit för kritiska? Bägge läromedlen har som vi tagit upp har pedagogiskt starka sidor och de ger faktiskt var och en beslutsmodell som kan fungera som verktyg i arbetet som undersköterska. Vad vi däremot anser är att det i bägge läromedlen saknas en motivering till varför just deras beslutsmodell är den bästa. Dock har kanske författarna ansett det som överflödigt. Den omvårdnadsetiska modell som Ryberg tar upp är inom vården en accepterad modell och används på sjuksköterskeutbildningen. När man då skriver en bok om tillämpad etik inom vården kan det verka självklart att utgå ifrån den modell som accepteras och används inom vården. Olivestam och Thorsén använder sig av en *top down*-modell för att hantera etiska konflikter. Vi har argumenterat för en koherensteori istället, men det är ingenting märkligt med att de använder sig av en sådan modell. Det är en filosofiskt accepterad modell för att bedriva tillämpad etik. Vad vi funnit problematiskt med en sådan modell är att om inte ett problem självklart faller under en etisk teori då kan man ifrågasätta

om den är användbar. Det är inte alltid det är självklart att man bör handla på ett så sätt att man maximerar lycka. I verkliga etiska problem är det flera saker som står på spel och att då överväga alla moraliska perspektiv och sedan komma till en specificerad moralisk princip verkar rimligare. Vi anser att det finns goda skäl, som vi argumenterat för, att koherensteori är en teori som nog borde finnas med som alternativ i undervisning och läromedel i tillämpad etik.

”Etik och livsfrågor” är en ung kurs och läromedlen som används till den är också unga. Vad vi hoppats kunna bidra genom den här uppsatsen är att ge ett annat alternativ till hur man kan gå tillväga med upplägget av tillämpad etik, vilket först och främst är att ge koherensteorin en möjlighet som modell för tillvägagångssätt för att fatta beslut vid etiska konflikter.

Referenslista

Beuchamp, Tom, L, "The nature of applied ethics", *A companion to applied ethics* (red. Heath, Christopher, Frey, R.G, Malden, 2003).

Brinkmo, Britt-Marie, Karlberg, Ingvar, *Inventering av etisk kompetens: En kartläggning av metoder och kompetens för etisk analys i hälso- sjukvården i Västra Götalandsregionen*, (Rapport Nr. 25), Västra Götalandsregionen (2007).

Collste, Göran, "Applied and professional ethics – an introduction", *Perspectives on applied ethics* (red. Collste, Göran, Linköping, 2007).

Dewey, John, *Demokrati och utbildning* (1916), sv. översättning Sjöden, Nils (Göteborg, 1997).

Kalkas, Hertta, Sarvimäki, Anneli, *Omvårdnadsetikens grunder*, tredje upplagan (Stockholm, 1996).

Kuhse, Helga, *Kvinnor, sjuksköterskor och etik* (1997), sv. översättning Tännsjö, Anita Dalgren, Tännsjö, Torbjörn, (Stockholm, 1999).

Lawlor, Rob, "Moral theories in teaching applied ethics", *Journal of medical ethics* 2007, 33 (6) (red. Harris, John, Holm, Sören, New Jersey, 2007).

Olivestam, Carl E, Thorsén, Håkan, *Etik och livsfrågor i vård och omsorg*, (Stockholm, 2000).

Ryberg, Lars, *Etik och livsfrågor*, tredje upplagan, (Stockholm, 2003).

Socialstyrelsen, *Socialtjänstlagen – vad gäller för dig från 1 januari 2002*, (Stockholm: Socialstyrelsen).

Sundgren, Gunnar, "John Dewey – reformpedagog för vår tid", *Boken om pedagogerna*, femte upplagan, (red. Forssell, Anna, Stockholm, 2005).

Svensk författningssamling (SFS), *Hälso- och sjukvårdslagen* (1982:763), (Stockholm, Socialdepartementet, 1982).

Skolverket, *Omvårdnadsprogrammet: Program mål, kursplaner, betygskriterier och kommentarer*, (Stockholm, 2000).

Säljö, Roger, *Lärande i praktiken: Ett sociokulturellt perspektiv*, (Stockholm, 2000).

Tännsjö, Torbjörn, *Grundbok i normativ etik*, första upplagan, (Stockholm, 2000).

<http://www.swenurse.se/etik>. 2010-11-29.

www.lararforbundet.se 2010-11-29.

www.skolverket.se 2010-11-17 och 2010-12-16.